

e-ISSN: 2980-2628 | www.jomiss.com.tr

CİLT 3, SAYI 1, Haziran 2025 | VOLUME 3, ISSUE 1, June 2025

Atıf Bilgisi | Reference Information

İlker Yiğit, "Coğrafyayı Vatan Kılanlar: XV-XVI. Yüzyıl Teke-ili Zaviyeleri Üzerinden Bir Değerlendirme", JOMISS, C. 3, S. 1, Haziran 2025, s. 1-15.

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi | Research Article

DOI No: 10.29329/jomiss.2025.1311.1

Geliş Tarihi | Date Received
24 Ocak 2025 | 24 January 2025

Kabul Tarihi | Date Accepted
4 Haziran 2025 | 4 June 2025

Coğrafyayı Vatan Kılanlar: XV-XVI. Yüzyıl Teke-ili Zaviyeleri Üzerinden Bir Değerlendirme*

Those Who Turn Geography into a Homeland: An Evaluation Based on the 15 th-16 th Century Teke-ili Zaviyas

 İlker YİĞİT*

Özet

Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma süreci XI. Yüzyılda Malazgirt Zaferi'nden sonra oldukça hızlı bir şekilde cereyan etmeye başlamıştır. Bu toprakların Türkleşme süreci aynı zamanda Türk iskân sisteminin uygulanışının en açık örneklerini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu noktadan hareketle eldeki çalışmada Türk iskân sisteminin işleyiş süreci Teke-ili (Teke yöresi) örneğinde zaviyeler merkeze alınarak değerlendirilmiştir. Zaviyelerin zamansal ve mekânsal boyutu ile ortaya konulmasının hedeflendiği araştırmanın temel kaynağını sahaya ait tahrir defterleri ve bu defterlere bağlı olarak hazırlanan doktora tezleri oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında öncelikle kaynaklara göre zaviyeler tablolara aktarılmıştır. Bu tablolardan hareketle hazırlanan harita, grafik ve sentez tablolarla zamansal ve mekânsal örüntü üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sonuç olarak Selçuklu sultanları, Teke yöresi beyleri ve Osmanlı padişahları ahiler, gaziler, şeyhler gibi ulu kimselere arazi tahsis ederek (temlik) ve birtakım muafiyetler vererek Teke-ilinin dört bir yanında zaviyelerini kurulmasını, hem şehir ve hem de kırsal alanda Türk iskân sisteminin tesis edilmesini sağlayarak bu toprakların vatan haline gelmesini sağlamışlardır.

Abstract

The process of the Turkification and Islamization of Anatolia began to unfold quite rapidly after the Battle of Manzikert in the 11th century. This transformation also provides some of the clearest examples of the implementation of the Turkish settlement system. Based on this premise, the present study evaluates the functioning of the Turkish settlement system by focusing on the example of Teke-ili (the Teke region), with special attention given to the role of zaviyes (dervish lodges). The primary sources of this research are the tahrir (land registry) records related to the region, along with doctoral dissertations based on these records. Within the scope of the study, the zaviyes were first extracted from the sources and transferred into tables. Based on these tables, maps, graphs, and synthesis charts were produced to evaluate the temporal and spatial patterns. As a result, Seljuk sultans, Teke region beys, and Ottoman sultans contributed to making these lands a homeland by allocating land (temlik) and granting various privileges to prominent figures such as akhis, gazis, and sheikhs to establish zaviyes throughout Teke-ili. Through this, they ensured the establishment of the Turkish settlement system in both urban and rural areas.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Coğrafya, İskân, Zaviye, Teke-ili, Antalya.

Keywords: Historical Geography, Settlement, Zawiya, Teke region, Antalya.

* Bu çalışma, Antalya'nın Fethinin 815. yıl dönümü vesilesiyle Akdeniz Üniversitesi'nde 03-04 Mart 2022 tarihinde düzenlenen Fethinin 815. Yılında Antalya Sempozyumu'nda sunulmuş olan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

♦ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ilker.yigit@marmara.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-1473-3438, Türkiye.

Giriş

Malazgirt Zaferi’ni takiben devam eden göç dalgaları ile Anadolu Türk yurdu haline gelmeye başlamıştır. XI. asırda başlayan göç dalgaları XIV. asra değin sürmüştür.¹ Anadolu’nun Türkleşmesi, doğudan gelen Türk göçmenlerin kısa sürede bu topraklarda hâkim nüfus unsuru haline gelmeleriyle mümkün olmuştur.² Göç dalgaları neticesinde gelen nüfus, planlı ve programlı bir şekilde izlenen iskân politikası/sistemi sayesinde “diyar-ı Rum” olarak ifade edilen bu saha, kısa bir süre sonra “Türkiye” haline gelmiştir.

Türk yerleşme/iskân sistemi kısaca “Uc-fetih-iskân döngüsü” şeklinde de formüle edilebilmektedir. Bu sistem, Türklerin Azerbaycan, Anadolu ve Rumeli’ye gelişlerinden itibaren, tüm iskânın belirli bir sistem çerçevesinde yaşandığını, belirli yolları izlediğini ve tüm adımların planlı bir biçimde gerçekleştirildiğini ifade etmektedir.³ Derin tarihsel geçmişin ve tecrübenin bir ürünü olan Türklerin kendine has iskân sistemi; uc, fetih ve iskân aşamalarından geçerek tamamlanmaktadır. Nitekim Türk yerleşme/iskân sisteminin oluşumu ve işleyişindeki üç aşama Gümüşçü tarafından şöyle izah edilmiştir:⁴

a-Uc sahasının oluşturulması (temlik verilmesi, istimalet ve ticaret ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, alplar, gaziler ve akıncıların uca gelmesi, dervişlerin Uclara gelerek zaviyeler kurması ve açılan sahalara yurt peşinde koşan konar-göçerlerin yerleşmesi) b- Fetihlerin yapılması, c-İskan, yeni topraklara önce sürgünler, arkasından gönüllü göçmenlerin yerleşmesidir.

Anadolu’nun Türk yurdu haline gelmesi sürecinde iskân sisteminin nasıl uygulandığını, yerelde hangi dinamikler çerçevesinde gerçekleştirildiğinin açığa çıkarılması yapılacak çalışmalar ile mümkündür. Her bir sahanın Türkleşme sürecinin temel dinamikleri, iskânın oluşumu ve gelişimi müstakil bir şekilde ele alınarak farklı bakış açıları ile değerlendirilmelidir. İşte bu noktadan hareketle hazırlanan eldeki çalışmanın amacı; Teke-ilinin Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde zaviyelerin rolünü tahrir defterleri ve tahrir defterlerine bağlı olarak hazırlanan iki doktora tezinden yararlanarak zaviyelerin mekânsal ve zamansal dağılımını ortaya koyarak değerlendirmelerde bulunmaktadır. Çalışma kapsamında Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MAD 14 (1455), TD 166 (1530), TKA 567 (1567) yılı tahrir defterlerinde yer alan zaviye kayıtların yanı sıra Teke sancağı ile ilgili doktora tezlerinde⁵ yer alan bilgilerden yararlanılmıştır. Elde edilen bilgiler tablo, grafik ve haritalara aktarılarak Teke-ilinin Türkleşme süreci değerlendirilmiştir.

Teke-ili

Teke-ilinde Türk fütuhâtı 1182 yılında Uluborlu’nun ve 1204 yılında Isparta’nın fethinin ardından, 5 Mart 1207 tarihinde Antalya’nın fethi ile gerçekleşmiştir.⁶ Antik dönemde Pamfilyan’nın tamamı, Likya’nın doğu, Pisidya’nın güney ve Kilikya’nın batı kesimini içine alan⁷ saha Türk yurdu haline gelerek Teke-ili adını almıştır. Teke-ili isimlendirmesinin kökeni ile ilgili farklı rivayetler söz konusudur. Hazar ötesindeki Türkmenleri oluşturan oymaklardan biri;⁸ Süleyman Fikri Erten’in Karaman Tarihi’nden bildirdiğine göre 1261/659 senesinde Keykubad b. Keyhüsrev’in Teke Paşa’yı Antalya ve çevresine Bey olarak tayin ettiği ve Teke Bey’in Germiyan oğullarından; Ebülğazi Bahadır Han 1659’da kaleme aldığı Şecere-i Terakime

¹ Ahmet Yaşar Ocak, “Anadolu/Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, 1991, s. 110; Mehmet Şeker, “Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi” *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 269-282; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 55.

² Osman Gümüşçü-İlker Yiğit-Sevil Top Yılmaz, *Türkiye’nin Beş Bin Yılı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013, s. 156.

³ Osman Gümüşçü, *Türk İskân Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019, s. 10-11.

⁴ Gümüşçü, *Türk İskân Sistemi*, s. 35.

⁵ A. Latif Armağan, *XVI. Yüzyılda Teke Sancağı: Tapu - Tahrir Defterlerine Göre*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996; Behset Karaca, *XV ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 1997.

⁶ Mahmut Demir, “Antalya’nın Türkiye Selçukluları Tarafından Fethi”, *CEDRUS*, C. 6, 2018, s. 555-571.

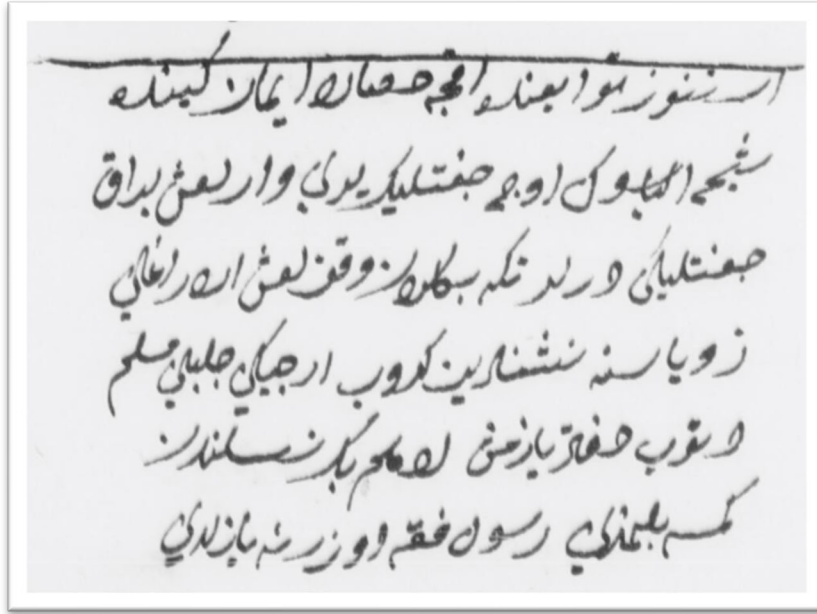
⁷ Armağan, *XVI. Yüzyılda Teke Sancağı ...*, s. 25.

⁸ Faruk Sümer, “Teke veya Tekke”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. XII/1, s. 77-78.

olarak tanımlanır.¹⁶ Anadolu topraklarında zaviyelerin kuruluşu ve yayılış göstermesi, Anadolu'nun iskânı, Türkleşmesi ve İslamlaşması ile bir paralel bir özellik gösterir. Bu sahada zaviyeler birer iskân unsuru oluşturarak İslamiyet'in yayılmasında önemli görevler icra etmişlerdir.¹⁷ Ö. L. Barkan'ın (1942) öncü tespit ve ifadesi ile "kolonizatör Türk dervişleri" kurdukları zaviyelerle Anadolu'nun kısa sürede İslamlaşmasını ve Türkleşmesini temin etmişlerdir. Zaviyedâr olarak isimlendirilen zaviye sahibi kendisine vakıf olarak verilen yeri eker, biçer ve mahsulden elde ettiği geliri de zaviyesinin gider kalemlerine harcardı. Zaviyeye uğrayan her yolcu burada zaviyenin imkanları dahilinde yiyecek, içecek ve yatacak bir yer bulurdu.¹⁸

Kolonizatör Türk dervişleri, Türk ordularından daha önce hudut boylarına ulaşmışlar, kurdukları zaviyelerle de gaza, ibadet ve hayır ruhunu canlı tutmuşlardır.¹⁹ Zaviye kuran ulu kimseler, halkın birliğini sağlamış, halkın yeni otoriteye alışmalarını kolaylaştırmış ve yeni fethedilen sahalarda iskân meselesinin çözümünde büyük faydaları olmuştur.²⁰

Teke-ili sahasının Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde Türk iskân sisteminin bir usulü olarak ulu kimselere (şeyhlere, gazilere, ahilere...) temlikler verilerek vakıfların tesis edilmesi sağlanmıştır. Ulu kimseler böylece şehirden kıra, ıssız arazilere, geçit noktalarına değin yer tutarak, yurt açarak bu sahaların vatan toprağa haline dönüşmesini sağlamıştır. Devlet yetkililerinin ulu kimselere temlikler vererek vakıfların oluşmasını temin ettiklerini, vatan kılınmasına karar verilen sahalarda, sistemli bir şekilde iskân politikası takip ettiklerini belgelerde yer alan kayıtlardan da görmek mümkündür (Bkz. Örnek 1-2).

“İstanos tevabi’nde Akçahisar’da Eyman köyünde Şeyh İlyas’un üç çiftlik yeri varımiş, Budak çiftliği derler, **Teke Beyleri**’nden vakf imiş...”.

Örnek 1: Erdiroğlu zaviyesi (İstanos kazası) (Kaynak: BOA, MAD 14, s. 427/a-b.)

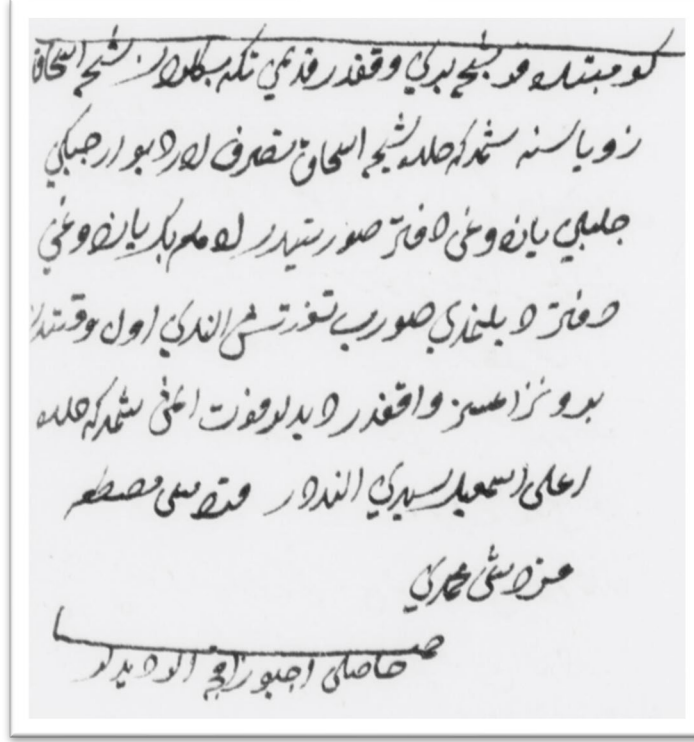
¹⁶ Ahmet Yaşar Ocak-Suraiya Faroqhi, “Zaviye”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 13, 1985, s. 468; Ali Açık, “Osmanlı Dönemi’nde Tokat Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri”, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. I, 2011, s. 5.

¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, C. XII, 1978, s. 254.

¹⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 545; Abdurrahman Memiş, “Osmanlı’da Tekkeler, Sosyal Fonksiyonları ve İstanbul’da Halidi Tekkeleri”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 514; Ali Duran Gülçiçek, “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevibektaşî Dergahları (Tekke, Zaviye ve Türbeler) (13-19. yy.)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, S. 16, 2000, s. 270-300.

¹⁹ M. Akif Erdoğan, “Karaman Vilayeti Zaviyeleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 9, S. 1, 1994, s. 89-158.

²⁰ Ocak, “Zaviyeler”, s. 89.

“Kümbet’de Kara Şeyh yeri vakfıdır kadimî **Teke Beyleri**’nden Şeyh İshak zaviyesine şimdiki halde Şeyh İshak tasarruf eder”.

Örnek 2: Şeyh İshak zaviyesi (İstanos kazası, Kümbet köyü): (Kaynak: BOA, MAD 14, 427/b.)

Gerek Selçuklu ve beylikler gerekse Osmanlı dönemine ait olmak üzere yukarıda verilen örnekleri artırmak mümkündür: İstanos kazasında Karaşeyh zaviyesi ile ilgili olarak “...Kadîmî **Teke Beyleri**’nden bitileri vardır...”²¹; “İsatanoz’da Has Balaban zâviyesinin iki pâre harab bağı ve üç pâre yeri ve iki değirmeni varımiş **Teke Bey**(i) zamanından vakfiyet üzere yenilügelmiş...”²²; Bali veledi İvaz Zaviyesi (Karahisar kazası, Saraycık köyü) “Mezra’a Kîçici vakfıdır Bali zâviyesine kadîmî **Sultan Alâeddin** ve kadîmî **beylerden** nişânı vardır”...;²³ Bereket zaviyesi (Kaş kazası): “...Bereket Şeyh zaâviyesine **Teke Beyleri**, merhûm **Bayezid** ve **İsa Bey** ve **Mustafa Çelebi**’den nişanları vardır...”²⁴ ifadeleri Türkiye Selçuklu sultanları, Teke beyleri ve daha sonraki süreçte Osmanlı padişahları tarafından iskân sisteminin uygulamasının devam ettirildiğinin açık delili durumundadır. Başka bir ifade ile Türk iskân sistemi sahada egemen olan beyler, sultanlar ve padişahlar tarafından aynı usul ile devam ettirilmiştir. Kendilerinden önce ulu bir kimseye temlik edilerek tesis edilen vakıfların yaşaması için beyler, padişahlar zaviye kurumlarının muhafazasını sağlamışlar ve yasal olarak kendi devirlerinde onaylamasını gerçekleştirerek cari olmasını temin etmişlerdir.

Kronolojik açıdan bakıldığında Teke-ilindeki zaviyelerin sahaya ait mevcut ilk tahrir defterlerinden itibaren var olduğu görülmektedir. Defterlerde ilk kez geçen zaviyelerin rakamsal durumlarını gösteren tabloda da yer aldığı üzere 1455 yılında 21, 1530 yılında 42 ve 1567 yılında 7 zaviye ilk defa kayıtlara girmiştir (Tablo 1). Elbette daha önce, örneğin 1455 yılında kurulan zaviyeler sonraki tahrir defterlerinde de devamlılığını sürdürmüştür. İlk defa kayıtlara geçenleri bu çalışmada dikkate almamızın nedeni süreç içerisinde nerede, ne kadar zaviyenin ortaya çıktığını görmek ve mekânsal açıdan değerlendirmektir.

²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MAD 14, 427/a.

²² MAD 14, 427/a.

²³ MAD 14, 431/b.

²⁴ MAD 14, 424/b.

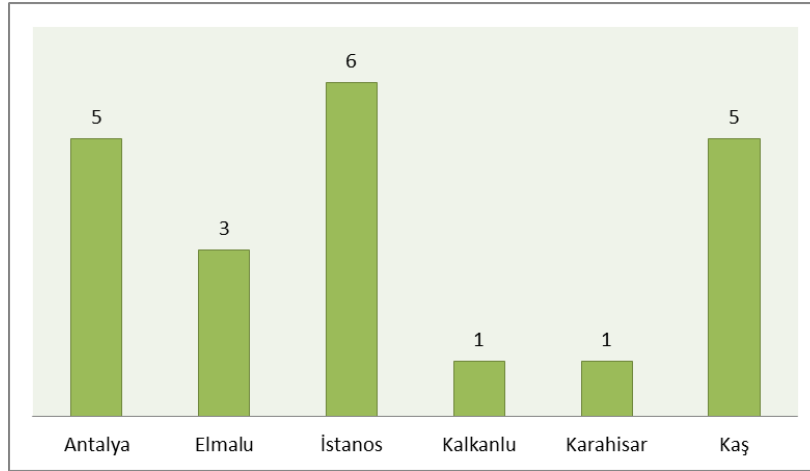
Kaza adı	1455	1530	1567
Antalya	5	3	0
Elmalu	3	13	2
İstanos	6	12	0
Kalkanlu	1	3	1
Karahisar	1	7	2
Kaş	5	4	2
Genel Toplam	21	42	7

Tablo 1: Zaviyelerin tahrir defterinde ilk kez geçtiği tarihler ve kaza bazında dağılışı.

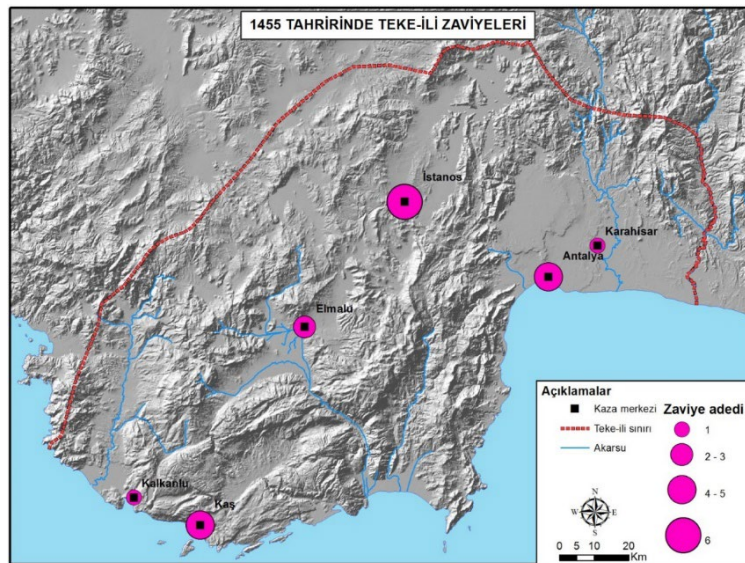
Teke-ili zaviyeleri ile ilgili yukarıdaki tabloya yansıyan rakamlar aslında bir tahrirden diğer tahrire kadar olan süreçte sahada ulu kimselerin (şeyhler, ahiler vb.) yeni yeni zaviyeler kurduğunu, sahanın muhtelif alanlarında yayılış gösterdiklerini de gözler önüne sermektedir.

1455 Tahririnde Teke-ilinde Zaviyelerin Dağılışı

1455 tahririne göre Teke-ilinde ilk defa karşımıza çıkan 21 zaviye bulunmaktadır. En fazla zaviye bulunan üç kaza sırasıyla İstanos (6 zaviye), Antalya (5 zaviye) ve Kaş (5 zaviye)'tir (Grafik 1 ve Harita 2).

Grafik 1: Kazalara göre zaviyeler (1455).

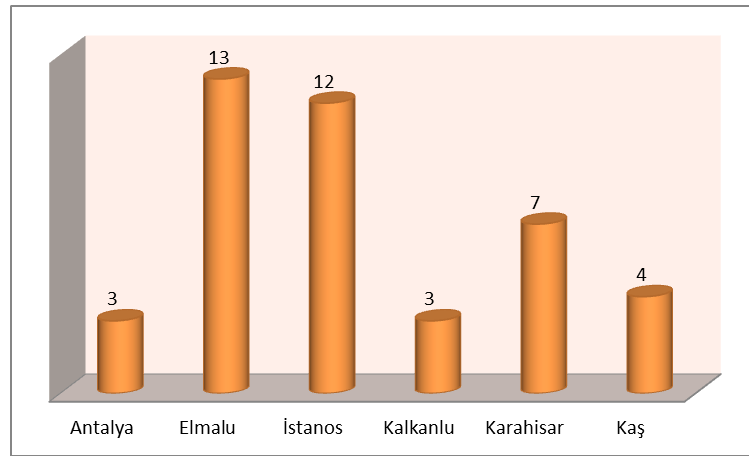

Harita 2: 1455 tahririnde Teke-ili zaviyeleri.

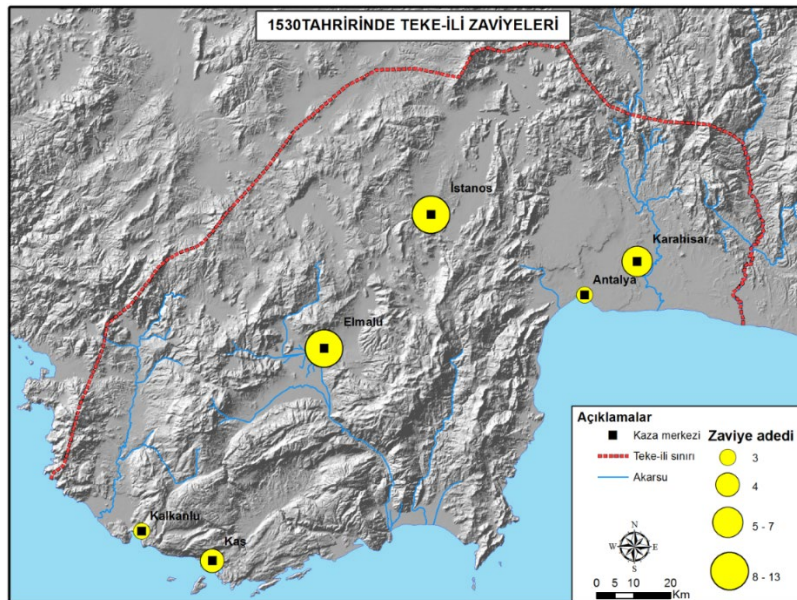
Sahada bulunan zaviyelerden 4'ü ahiler tarafından kurulmuş ve bu durum zaviyelerin isimlerine de yansımıştır. Yine 21 zaviyeden 6 zaviyenin şeyh unvanını taşıdığı görülmektedir. Zaviye kuran diğer ulu kimselerin yanı sıra ahiler, kurmuş oldukları teşkilatları ile hem kırsal kesimde hem de şehirlerde oldukça önemli roller üstlenerek Anadolu'nun Türkleşme döneminde "uç" bölgelerde misyonlarını sürdürmüşlerdir. Şehirlerde mahallelerin kırsal alanlarda ise köylerin çekirdeklerini oluşturarak mekanın Türkleşmesini sağlamışlardır.²⁵ Teke-ilindeki Ahi kızı zaviyesi Antalya şehri Selçuk mahallesinde, Ahi Nalcı ve Ahi Eskici İstanos şehrinde, Ahi Devlethan ise Kalkanlı'da yer almaktadır.

1530 Tahririnde Teke-ilinde Zaviyelerin Dağılışı

1530 tahririne göre Teke-ilinde ilk defa karşımıza çıkan toplam 42 zaviye bulunmaktadır. 10'un üzerinde zaviye sayısı ile Elmalu (13 zaviye), İstanos (12 zaviye) kazaları ön plana çıkmaktadır (Grafik 2 ve Harita 3). 42 zaviyeden 5'i şehirde (%12), 29'u kırsalda (%69), [8'inin (%19) kır/şehir bilgisi bulunmayan dolayısıyla da ayrımı yapılamayan] bulunduğu görülmektedir. Bu durumda zaviyelerin şehirlerin yanı sıra kırsalda yoğunlaştığı, kırsal alanın iktisaden faal hale getirilerek vatan kılınmaya çalışıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Grafik 2: Kazalara göre zaviyeler (1530).

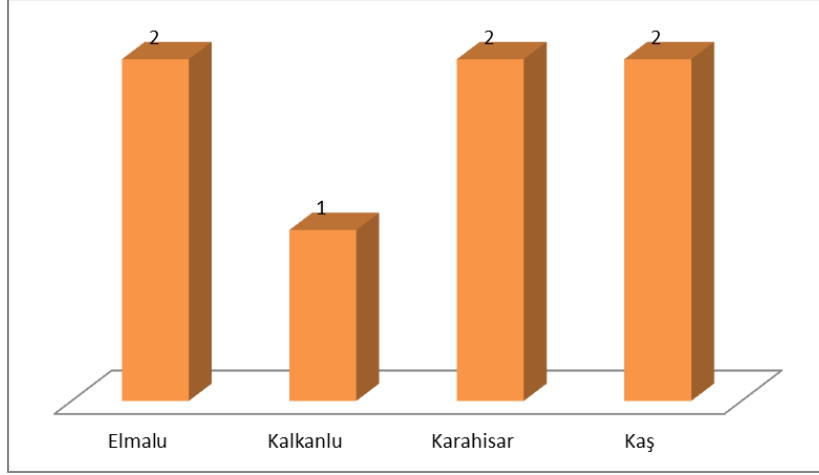

Harita 3: 1530 tahririnde Teke-ili zaviyeleri.

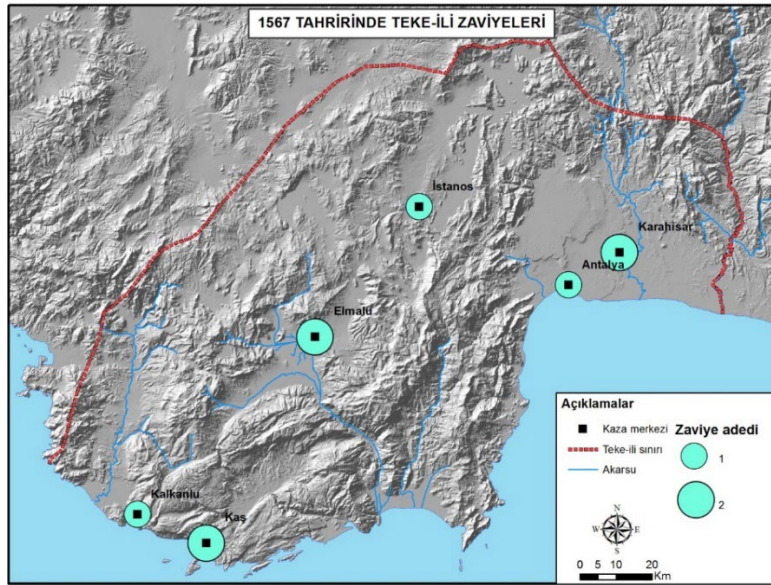
²⁵ İlker Yiğit, "XVI. yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı", *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 8, S. 5, 2013, s. 969.

1567 Tahririnde Teke-ilinde Zaviyelerin Dağılışı

1567 tahririne göre Teke-ilinde ilk defa karşımıza çıkan toplam 7 zaviye vardır. Bunlar Elmalu, Kaş, Karahisar ve Kalkanlu kazalarında bulunmaktadır. Zaviyelerden 5'i kırsalda 1'i şehirde [1'i diğer kır/şehir bilgisi bulunmayan dolayısıyla da ayrımı yapılamayan] yer almaktadır (Grafik 3 ve Harita 4).

Grafik 3: Kazalara göre zaviyeler (1567).

Harita 4: 1567 tahririnde Teke-ili zaviyeleri.

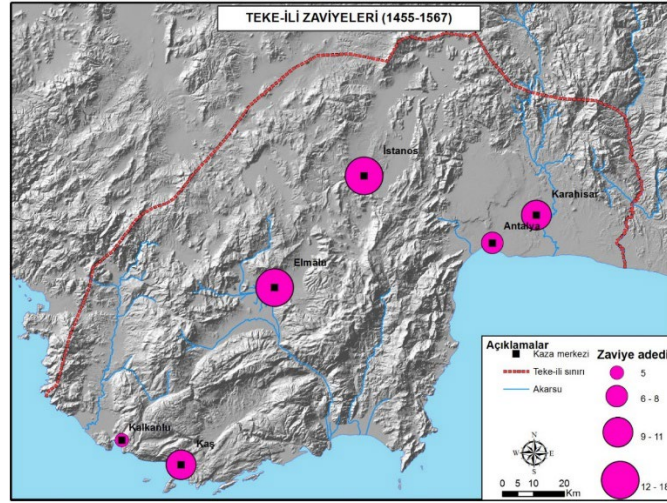
Sonuç ve Değerlendirme

Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi üç asır devam eden yoğun Türk göçleri ve gelen göçmenlerin, derin tarihi geçmişi olan Türk iskân sisteminin tatbik edilerek şehir ve kırsal alana yerleştirilmesi ile mümkün olmuştur. Böylece şehirden kırsal alana varıncaya değin “diyar-ı Rum” olarak ifade edilen Anadolu artık Türk yurdu, vatanı haline gelmiştir. Bu süreci görebileceğimiz önemli kaynaklardan birisini de XV. ve XVI. yüzyıla ait tahrir defterleri ve bu defterlerde yer alan zaviye kayıtları oluşturmaktadır.

Zaviyelerin tesis edilişinde devlet yetkililerin ulu kimselere temlikler vererek, zaviyelerin akarâtı olan bir vakıf statüsüne kavuşmasında önemli roller üstlendiği anlaşılmaktadır. Zaviye yapılarının şehirlerin yanı sıra kırsal ıssız alanlarda dahi kurulması, yayılış göstermesi oldukça dikkat çekici bir durumdur. Tahrir defterlerinde Selçuklu sultanlarına, Teke beylerine ve Osmanlı padişahlarına yapılan atıflar zaviyelerin kurulması, yaşatılması ve sürdürülmesi noktasında Türk devlet zihniyetini ve iskân sistemini ortaya koyması bakımından ayrıca önemlidir. Bir devlet

tecrübesi ve geleneği olarak Anadolu'nun Türkleşme sürecinde olduğu gibi Teke-ilinin Türkleşme sürecinde de zaviyelerin etkin roller üstlendiği görülmektedir.

Tahrir defterlerinde yer alan zaviyeler kuruluş zamanı açısından değerlendirildiğinde 1455 tahririnde 21, 1530 tahririnde 42, 1567 tahririnde ise 7 zaviyenin ilk kez kurulup kayda girdiği anlaşılmaktadır (Harita 5). 1455 tahririnde yer alan zaviyeler hiç şüphesiz sahada Türk fütuhâtı ve egemenliğinin başladığı zamana değin inmektedir. Biz elimize ulaşan kaynak gereği bunların 1455 yılında var olduğunu görebiliyoruz. Benzer şekilde süreç içerisinde (bir tahrirden diğer tahrire varıncaya değin) kurulan zaviyeler de bir sonraki tahrir döneminde kaydedildiğinde karşımıza çıkmaktadır. Zaviyelerin zamansal dağılımına bakıldığında vakit dikkati çeken bir diğer husus da 1530'lara doğru zaviyelerin kırsal alanda yoğunlaşarak ıssız alanları iktisaden faal hale getirerek vatan kılmış olmalarıdır. Sahanın Türkleşme sürecinin akabinde vatan kılma sürecinin devam ettiğinin en açık delili XV. ve XVI. yüzyılda zaviyelerin kurulmaya devam etmesidir.

Harita 5: Teke-ili zaviyeleri (1455-1567).

Zaviyelerin hem kırsal hem şehirde kurularak ön açıcı, yurt tutucu, arkadan gelenlerin işini kolaylaştırıcı ve o sahada tutunmalarını temin edici bir rolü vardır. Zaviye kurucularının ahi ve şeyh unvanlarına sahip olması ayrıca önem arz etmektedir. Ahilerin Antalya şehri, İstanos şehri ve Kalkanlı'da yer alması hem mekânsal açıdan hem de yerleşmelerin nitelikleri bakımından ahilerin zaviye kuruluş yeri seçimindeki önceliklerini göstermektedir. Ahiler, şeyhler... kısaca ulu kimseler Teke-ilinin dört bir yanında zaviyelerini kurarak şehri ve kırsal alanı Türk vatani haline getirmişlerdir.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA): MAD 14, TD 166.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi: TKA 567.

II. Telif Eserler

AÇIKEL, Ali, "Osmanlı Dönemi'nde Tokat Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. I, 2011, s. 1-21.

ARMAĞAN, A. Latif, *XVI. Yüzyılda Teke Sancağı: Tapu - Tahrir Defterlerine Göre*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996.

ÇELİK, Şaban, "Teke-ili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, 2011, s. 344-347.

- DEMİR, Mahmut, “Antalya’nın Türkiye Selçukluları Tarafından Fethi”, *CEDRUS*, C. 6, 2018, 555-571.
- ERDOĞRU, M. Akif, “Karaman Vilayeti Zaviyeleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 9, S. 1, 1994, s. 89-158.
- GÜLÇİÇEK, A. Duran, “Anadolu ve Balkanlar’daki Alevibektaşî Dergahları (Tekke, Zaviye ve Türbeler) (13-19. yy.)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, S. 16, 2000, s. 270-300.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, *Türk İskân Sistemi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman-YİĞİT, İlker-TOP YILMAZ, Sevil, *Türkiye’nin Beş Bin Yılı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2013.
- KARACA, Behset, *XV ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 1997.
- KOFOĞLU, Sait, “Tekeoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, 2011, s. 348-350.
- MEMİŞ, Aabdurrahman, “Osmanlı’da Tekkeler, Sosyal Fonksiyonları ve İstanbul’da Halidi Tekkeleri” *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 512-520.
- OCAK, A. Yaşar, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, C. XII, 1978, s. 247-270.
- OCAK, A. Yaşar, “Anadolu/Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, 1991, s. 110-116.
- OCAK, A. Yaşar-FAROQHÎ, Suraiya, “Zaviye”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 13, 1985, s. 468-476.
- SÜMER, Faruk, “Teke veya Tekke”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. XII/1, s. 123-124.
- ŞEKER, Mehmet, “Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, *Türkler*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 269-282.
- ŞEKER, Mehmet, *Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- TEKİNDAĞ, Şehabeddin, “Teke-eli veya Teke-ili”, *İA*, C. XII/1, 1979, s. 124-125.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988.
- YİĞİT, İlker, “XVI. Yüzyıl Türkiyesi’nde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 8, S. 5, 2013, s. 959-973.

	Zaviye adı	Bulunduğu kaza	Bulunduğu yer (şehir, köy vs.)	Arşiv belgesinde ilk geçtiği tarih
1	Ahi Kızı	Antalya	Selçuk Mah.	1455
2	Doğan Baba	Antalya	Baba Doğan Mescidi Mah.	1455
3	Hatib Süleyman	Antalya	Hatib Süleyman Mah.	1455
4	Hoca İbrahim	Antalya	Antalya şehri	1455
5	Kılıççı Yusuf	Antalya	Antalya'da	1455
6	Saru Halil	Antalya	Viranşehir k.	1530
7	Şeyh Bayezid	Antalya	Yüreğir k.	1530
8	Şeyh İsmail	Antalya	Kıcıköprü k.	1530
9	Ahi Nalcı	İstanos	İstanos şehri	1455
10	Ahi Muallim	İstanos	İstanos şehri	1530
11	Budak Bey	İstanos	Sa'adettin çift.	1530
12	Budak Bey	İstanos	Andiya k.	1530
13	Budak Bey	İstanos	Kayır k.	1530
14	Çavuş Hacı Sinan	İstanos	Karabağ k.	1530
15	Çomaklı Dede	İstanos Kazası (Kürt Nahiyesi)	Fığla k.	1530
16	Erdiroğlu	İstanos	İstanos(?)	1455
17	Ahi Eskici	İstanos	İstanos şehri	1455
18	İl Bağı	İstanos	İstanos(?)	1530
19	Germiyan Seydi	İstanos	İstanos(?)	1530
20	Has Balaban	İstanos	İstanos(?)	1455
21	Mansur	İstanos	Karaca Mematlar k.	1530
22	Sultan Hatun (benam-ı Hanekâh)	İstanos	İstanos şehri	1530
23	Şerif Seydi	İstanos	İstanos(?)	1530
24	Şeyh Kara	İstanos	Karaşeyh k.	1455
25	Şeyh İlyas	İstanos	Şuayb k.	1530
26	Şeyh İshak	İstanos	Kümbet k.	1455
27	Ali Baba	Karahisar	Aksu sınırında	1530
28	Bali v. İvaz	Karahisar	Saraycık k.	1455
29	Budak Bey	Karahisar	Sarıç k.	1567
30	Derviş Bali	Karahisar	Kecice mz.	1530
31	Derviş Hamza	Karahisar (Eşen Nahiyesi)	Eşen k.	1530
32	Derviş Lale	Karahisar	Karahisar	1567
33	Gök Seydi	Karahisar	Aksu sınırında	1530
34	Kasım b. Ahmed	Karahisar	Kumköy yakınında	1530
35	Mustafa b. Mehmed	Karahisar	Mezidi(?) k.	1530
36	Seydi Ali fakih b. İsa Fakih	Karahisar	Komar(?) k.	1530
37	Abdal Musa	Elmalu	Elmalu	1455
38	Ada Dede	Elmalu	Aşan (?) k.	1567
39	Ahi Mustafa b. Ahi Yusuf	Elmalu	Elmalu şehri	1530
40	Ahi Ya'kub	Elmalu	Elmalu şehri	1530
41	Işık İlyas	Elmalu	Gilevgi k. (Finike'ye tabi)	1530
42	Baba Haydar	Elmalu	Elmalu şehri	1530
43	Çeke Dede	Elmalu	Ernaz k.	1530
44	Hacı Garib	Elmalu	Finike'de	1530

45	Hacı Baba	Elmalu	Sökle k.	1530
46	Halil Baba	Elmalu	Semaöyük k.	1530
47	Kalkantaş	Elmalu	Elmalu	1530
48	Göceyan(?)	Elmalu	Mahmudlar k.	1530
49	Kırk Dede	Elmalu	Asan(?) k.	1530
50	Mevlanan Bedreddin v. Lütü	Elmalu	Hallaçlar k. (Finike)	1530
51	Musa Fakih ve Hacı Fakih	Elmalu	Mürsal k.	1455
52	Seydi Ahmed	Elmalu	Elmalu şehri	1567
53	Seydi Hızır (Dervişân-ı Tekye)	Elmalu	Elmalu	1455
54	Seydi Melik	Elmalu	Finike	1530
55	Ali Çavuş b. Hamza Bali	Kaş	Ebuzar Pazarı	1567
56	Kavad Kusur(?)	Kaş	Gömbe k.	1567
57	Muraggi Dede	Kaş	Sidre k.	1530
58	Kulaksuz	Kaş	Kaş	1455
59	Mehmed b. Sofu	Kaş	Kaş	1530
60	Şeyh Bereket	Kaş	Kaş	1455
61	Şeyh Bey	Kaş	Kaş	1455
62	Şeyh Mustafa	Kaş	Gömbe k.	1530
63	Şeyh Yahya	Kaş	Kaş	1530
64	Şeyh İshak	Kaş	Kaş	1455
65	Şeyh Orhan	Kaş	Kaş	1455
66	Ahi Devlethan	Kalkanlu	Kalkanlu	1455
67	Ahi Sevri	Kalkanlu	Margaz k.	1530
68	Mustafa Bey Karbansarayı	Kalkanlu	Sidek k.	1530
69	Timurcu Ahmed	Kalkanlu	Bağluağaç k.	1530
70	Yusuf Fakih	Kalkanlu	Sidek k.	1567

Ek 1: Teke-ili zaviyeleri.

Kaynak: MAD 14; TD 166; TKA 567; Armağan, *XVI. Yüzyılda Teke Sancağı ...*; Karaca, *XV ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağı*.

Extended Abstract

Following the Battle of Manzikert, Anatolia began to transform into a Turkish homeland due to ongoing waves of migration. These migration waves, which began in the 11th century, continued until the 14th century. The Turkification of Anatolia was achieved as Turkish migrants from the east quickly became the dominant population in these lands. As a result of these migrations, supported by a planned and systematic settlement policy, the land of Anatolia soon came to be called "Türkiye."

Research on the process of Anatolia becoming a Turkish homeland can reveal how the settlement system was implemented and which local dynamics played a role. The fundamental dynamics of Turkification, the formation and development of settlements in each region, should be analyzed independently and evaluated from various perspectives. Based on this approach, the aim of this study is to uncover the role of zawiyas in the process of Turkification and Islamization of the Teke region (Teke-ili). For this purpose, the spatial and temporal distribution of zawiyas was determined using the *tahrir* registers (MAD 14, TD 166, TKA 567) and two doctoral theses (Armağan, 1996 and Karaca, 1997) based on these registers. Evaluations were then made regarding the temporal and spatial patterns that emerged.

A zawiya is defined as a building or group of buildings established in settlements or along roads and passes, managed by a sheikh, where dervishes affiliated with a particular Sufi order resided. These zawiyas provided travelers with free food, drink, and accommodation. The establishment and spread of zawiyas in Anatolia paralleled the settlement, Turkification, and Islamization of the region. In this regard, zawiyas played a significant role in spreading Islam, functioning as settlement units. As Ö. L. Barkan (1942) noted in his pioneering research, "colonizer Turkish dervishes" facilitated the rapid Islamization and Turkification of Anatolia through the zawiyas they established. The owners of these zawiyas, known as zaviyedars, cultivated the land granted to them as waqf properties, using the income generated from the harvest to cover the expenses of their zawiyas. Every traveler visiting the zawiya could find food, drink, and a place to rest.

In the process of Turkification and Islamization of the Teke region (Teke-ili), lands were allocated to sheikhs, warriors (ghazis), and akhis as part of the Turkish settlement system, leading to the establishment of waqfs. These individuals facilitated settlement activities by inhabiting areas from urban centers to rural and isolated regions, including key transit points, transforming these lands into Turkish homeland. Official records indicate that state authorities supported the establishment of waqfs by granting land to these individuals and providing tax exemptions, while systematically implementing settlement policies in areas designated for becoming homelands.

From a chronological perspective, it is observed that zawiyas existed in the Teke region (Teke-ili) as early as the first *tahrir* registers. When examining the numerical presence of zawiyas recorded for the first time, 21 were documented in 1455, 42 in 1530, and 7 in 1567. A closer look at the 1455 *tahrir* register reveals that there were 21 zawiyas in the Teke region (Teke-ili). The districts with the highest number of zawiyas were İstanos (6 zawiyas), Antalya (5 zawiyas), and Kaş (5 zawiyas). According to the 1530 *tahrir* register, there were 42 zawiyas recorded for the first time in the Teke region (Teke-ili). The districts of Elmalu (13 zawiyas) and İstanos (12 zawiyas) stood out in terms of the number of zawiyas. Of the 42 zawiyas mentioned in this register, 5 were located in urban areas (12%), 29 in rural areas (69%), while no information was available for the remaining 8 zawiyas (19%), preventing further assessment. The 1567 *tahrir* register recorded 7 zawiyas in the Teke region (Teke-ili) for the first time. These zawiyas were located in the districts of Elmalu, Kaş, Karahisar, and Kalkanlı. Among these, 5 were situated in rural areas, 1 in an urban area, while the location of 1 zawiya was not specified in the register.

In conclusion, it is evident that state authorities encouraged the establishment of zawiyas by allocating land and providing tax exemptions to individuals such as sheikhs, warriors, and guild leaders. Additionally, it is noteworthy that the zawiyas were funded through revenue-generating allocations. The establishment and spread of zawiyas, even in rural areas, alongside urban centers, is a significant aspect. References in the *tahrir* registers to Seljuk sultans, Teke

regional rulers, and Ottoman sultans highlight the role of Turkish statecraft and settlement policies in the establishment, maintenance, and sustainability of zawiyas. As was the case during the Turkification of Anatolia, it is evident that zawiyas played an active role in the Turkification of the Teke region (Teke-ili), reflecting the experience and tradition of the Turkish state.

Yazar Adı-Soyadı	İlker YİĞİT
Author Name-Surname	İlker YİĞİT
Yazar Katkı Oranı	Eşit
Author Contribution Percentage	Equal
Makale Adı	Coğrafyayı Vatan Kılanlar: XV-XVI. Yüzyıl Teke-ili Zaviyeleri Üzerinden Bir Değerlendirme
Article Name	Those Who Turn Geography into a Homeland: An Evaluation Based on the 15 th -16 th Century Teke-ili Zaviyas
Geliş - Kabul Tarihi	24 Ocak 2025 - 04 Haziran 2025
Date Received-Accepted	24 January 2025 - 04 June 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Beş iç hakem (Editör, Yayın Kurulu, Alan Editörü, Türkçe ve İngilizce Dil Editörleri)
Reviewers	İçerik İnceleme: İki dış hakem Preview: Five internal reviewer (Editor, Editorial Board, Field Editor, Turkish and English Language Editors) Content Review: Two external reviewer.
Etik	Bu çalışmada etik ilkelere uyulmuştur.
Ethic	Ethical principles were followed in this study.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Plagiarism Checks	Done - iThenticate
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması yoktur.
Conflict of Interest	There is no conflict of interest.
Finansman	Herhangi maddi bir destek alınmamıştır.
Grant Support	No financial support was received.
Etik Beyan	Bu çalışma, Antalya'nın Fethinin 815. yıl dönümü vesilesiyle Akdeniz Üniversitesi'nde 03-04 Mart 2022 tarihinde düzenlenen Fethinin 815. Yılında Antalya Sempozyumu'nda sunulmuş olan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.
Ethical Statement	This study is a revised version of the paper presented at the Antalya Symposium in the 815 th Anniversary of the Conquest of Antalya, held at Akdeniz University on 03-04 March 2022 on the occasion of the 815 th anniversary of the Conquest of Antalya.
Etik Kurul İzni	
Ethics Committee Approval	
Telif Hakkı	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.
Copyright	Authors retain the copyright of their article.